

EĞİTİM HAKKININ ULUSLARARASI YASAL DAYANAKLARI¹

¹**Bu konu ile ilgili daha fazla bilgi için yazarın/yazarların aşağıda verilen eserine/eserlerine bakılabilir:**

Karaman-Kepenekci, Y. (2014a) *EĞitimciler İçin İnsan Hakları ve Vatandaşlık* (2. Baskı), Ankara: Siyasal Kitabevi.

Taşkın, P. (2014) *Ortaöğretim Okulları Öğrencilerine Yönelik Disiplin Düzenleme ve Uygulamalarının Çocukların Temel Hak ve Özgürlükleri Bağlamında Değerlendirilmesi*, YayınlanmamıŐ Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Eğitim hakkı temel haklar ve özgürlükler içinde yer almış ve sosyal ve ekonomik haklar bağlamında düzenlenmiştir. Bilindiği üzere temel haklar ve özgürlükler insan haklarının bir uzantısıdır. İnsan hakları alanında dünyada yaşanan en olumlu gelişmelerden biri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insan haklarının ulusal sınırları aşarak uluslararası alana geçişi olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra, savaşı kazanan ülkeler tarafından, ülkeler arasındaki anlaşmazlığı ortadan kaldırmak ve ileride meydana gelebilecek ve kendi güvenliklerini tehdit edebilecek yeni bir savaşın önüne geçebilmek amacıyla insan hakları alanında çalışacak uluslararası bir örgüt kurma, diğer bir deyişle Birleşmiş Milletler (BM) örgütü kurma fikri ortaya atılmıştır. İnsan hakları alanındaki ilk uluslararası çalışmalar, 26 Haziran 1945'te San Francisco'da imzalanan "BM Andlaşması" ile hedefine ulaşmıştır (Kapani, 1996; Gemalmaz, 2001). BM Örgütü, New York'ta bulunan genel merkezden yönetilmektedir ve yine bu genel merkezde üye ülkelerle her yıl düzenli olarak toplantılar yapılmaktadır. Bugün dünyadaki devletlerin hemen hemen hepsi BM'e üyedir. BM Andlaşması'nın hazırlık çalışmalarında da yer alan Türkiye, örgütün kurucu üyeleri arasındadır.

İnsan haklarını uluslararası düzeyde korumak için BM bünyesindeki çalışmalar devam ederken, batı Avrupa devletleri dar bir bölgede geniş yetkilere sahip bir örgüt kurmayı amaçlarını gerçekleştirmek üzere en uygun yol olarak görmüşlerdir. Bu doğrultuda yine İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 5 Mayıs 1949 tarihinde Londra'da imzaladıkları Avrupa Konseyi Statüsü ile "Avrupa Konseyi"ni (AK) kurmuşlardır (Alpkaya, 2004; Gemalmaz, 2001; Reisoğlu, 2001). Türkiye, kendisine yapılan çağrı üzerine, 8 Ağustos 1949'da AK Genel Sekreterliği'ne AK'ne katılma kararını iletmiştir. TBMM'nde 12 Aralık 1949 tarihinde kabul edilen bir kanun ile bu katılma onaylanmıştır. AK'nin merkezi Strasbourg'dadır.

Temel bir insan hakkı olan eğitim hakkı, bazı Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi belgelerinde ele alınmıştır. Aşağıda eğitim hakkının İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Sosyal Şartı'nda ele alınış şekilleri incelenmiştir.

A. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Eğitim Hakkı

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) BM Genel Kurulu'nda, 10 Aralık 1948 tarihinde kabul edilmiştir. Dünya devletlerinin büyük bir çoğunluğu tarafından kabul edilen bu Bildirge'yle, pek çok dünya devleti insan haklarına ve özgürlüklerine inandıklarını belirtmişler ve onları yüksek ideal değerler olarak kabul etmişlerdir. Ancak Bildirge'nin önemi tarihi ve manevi olmanın ötesine çok da fazla geçmemektedir; çünkü söz konusu Bildirge'nin hukuksal bağlayıcılığı yoktur ve dolayısıyla Bildirge'yi kabul eden devletlere herhangi bir hukuksal yükümlülük yüklememektedir (Kapani, 1981).

İçerik olarak bakıldığında, İHEB'nin bir önsöz ve 30 maddeden oluştuğu ve hem klasik haklara (kişisel ve siyasal), hem de sosyal ve ekonomik haklara yer verdiği görülür. İHEB'nde klasik haklar ayrıntılı bir şekilde yer almıştır (m. 1-21). Örneğin, başta yaşama hakkı olmak üzere, kişi güvenliği, işkence yasağı, kölelik yasağı, keyfi tutuklamanın önlenmesi, kanun önünde eşitlik, özel hayatın korunması hakkı, konut dokunulmazlığı hakkı, din, vicdan, düşünce ve inanç özgürlükleri, toplanma ve dernek kurma özgürlüğü, herkesin doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilcileri aracılığıyla ülkesinin yönetimine katılma hakkı, genel ve eşit oy hakkı gibi. İHEB'nde sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklere az da olsa yer verilmiştir (m. 22-27). Örneğin, sosyal güvenlik hakkı, çalışma ve işsizlikten korunma hakkı, sendika özgürlüğü, ücretli tatil, dinlenme ve eğlenme hakkı, sağlık hakkı, eğitim ve öğrenim hakkı gibi. İHEB'nin son maddelerinde ise, Bildirge'de yer alan hakların ve özgürlüklerin kullanılması ve düzenlenmesi ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Bu maddelerde önce, insanların da topluma karşı görevleri olduğu belirtilmiş, daha sonra da herkese tanınmış olan hak ve özgürlüklerin hangi nedenlerle ve ne ölçüde sınırlanabileceği gösterilmiştir. Son madde de ise, İHEB'nde ilan edilen hak ve özgürlüklerin, yine bu hak ve özgürlükleri yok etme amacıyla kullanılmayacağı hükme bağlanmıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere İHEB kişinin klasik hak ve özgürlüklerini sıraladıktan sonra, kişiyi toplum şartları içerisinde ele almış ve sosyal,ekonomik ve kültürel haklarını açıklamıştır. Böylelikle Bildirge kişilere sadece klasik hakların tanınmasının yeterli olmayacağı, kişilerin sosyal ve ekonomik baskılardan da kurtulması gerektiği görüşünü benimsemiştir (Kapani, 1981).

İHEB'nin 26. maddesinde eğitim hakkı düzenlenmektedir. Söz konusu madde ilk olarak herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu belirtmiştir (m. 26/1). Herkesin hakkı olan eğitimin, insan kişiliğinin tam geliştirilmesine ve insan hak ve özgürlüklerine saygıyı güçlendirmeye yönelik olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca bu eğitimin bütün uluslar, ırklar ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu yerleştirmesi ve BM'in barışı koruma yolundaki etkinliklerini güçlendirmesi gerektiği ifade edilmiştir (m. 26/2).

Bildirge'nin 26. maddesinde eğitim hakkı hem nitel hem de nicel olarak ifade edilmiştir. Bildirge'nin 26. maddesinin 2. kısmında, eğitimin bireyin kişiliğini tam olarak geliştirmesine ve insan hak ve özgürlüklerine saygısını güçlendirmesine yönelik olması gerektiği belirtilerek, eğitimin niteliğine ilişkin gerekliliklere işaret edilmiştir. Ancak bu gereklilikler tartışmalıdır; çünkü eğitimin nasıl olacağına kimin karar vereceği ve hangi standarttaki eğitimin insanın kişiliğini geliştireceği ya da anlayışı, hoşgörüyü ve arkadaşlığı teşvik edeceği açık ve kesin değildir.

Bildirge'nin 26. maddesinin 28. madde ile birlikte ele alınmasında yarar vardır; çünkü 28. madde uyarınca herkesin Bildirge'de ileri sürülen hak ve özgürlüklerin tam olarak gerçekleşebileceği sosyal ve uluslararası düzene hakkı olduğu belirtilmiştir. İHEB'nin 28. maddesinde, tüm haklara duyulan evrensel saygının güvence altına alınması için yeni yönetimlerin ve kurumların oluşturulmasına ve bunlar arasında işbirliğinin desteklenmesine yönelik ek ve daha kapsamlı bir yükümlülüğe vurgu yapılmıştır. 28. maddede uluslararası kuruluşların geliştirilmesine yönelik evrensel yükümlülüğe de işaret edilmiştir. Böylece

Bildirge'nin 26. maddesindeki eğitimin BM'in barışı koruma yolundaki etkinliklerini güçlendirmesi şartı desteklenmiştir.

B. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde

Eğitim Hakkı

BM'in kuruluş amaçlarından biri, Andlaşma'nın değişik maddelerinde de belirtildiği gibi insan haklarına ve temel özgürlüklere karşı saygıyı sağlamak ve geliştirmektir. İHEB bu yolda atılmış ilk önemli adım niteliği taşımaktaydı. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi, İHEB yalnızca haklar ve özgürlükler listesi içermekte, onu kabul eden devletlere herhangi bir hukuksal yükümlülük yüklememekteydi. BM içinde yer alan İnsan Hakları Komisyonu'nun, ikinci aşamada taraf devletlere hukuksal yükümlülükler yükleyen ve dolayısıyla açıklanan haklara ve özgürlüklere saygı gösterilip gösterilmediğini belirleyecek bir denetim mekanizmasını öngören "bağlayıcı" nitelikte bir "sözleşme"yi hazırlaması gerekmektedir. BM klasik haklar ile sosyal ve ekonomik hakların iki farklı sözleşme metninde yer alması fikrini benimsemiştir. Bu doğrultuda 16 Aralık 1966 tarihinde de BM Milletler Genel Kurulu'nda "Kişisel ve Siyasal Haklar Uluslararası Sözleşmesi" ile "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi" kabul edilmiştir.

Sosyal ve ekonomik haklar kapsamında yer alan ve İHEB'nde sadece altı maddeye sığdırılan ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile daha kapsamlı olarak ele alınmıştır. Söz konusu Sözleşme eğitim hakkıyla ilgili iki hüküm (m. 13. ve 14) içermektedir. Belirtilen maddeler Sözleşme'nin en uzun ve en kapsamlı hükümleridir.

Sözleşmenin 13. maddesinin 1. bendi uyarınca taraf devletlerin, herkese eğitim hakkı sağlama yükümlülüğü vardır. Eğitimin insan kişiliğinin ve onurunun tam olarak gelişmesine ve insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmesine yönelik olarak verilmesi konusunda işbirliği yapmalıdır. Taraf devletler ayrıca herkesin özgürlükçü topluma etkili bir

biçiminde katılmasını sağlayacak, bütün uluslar ile bütün ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayışı, hoşgörüyü ve dostluğu geliştirecek ve BM'in barışın korunması için yaptığı faaliyetlerini ilerletecek bir eğitim verilmesi için çaba göstermelidir.

Sözleşme'de ilk kez eğitim hakkının içeriğiyle ilgili önemli rehber ilkeler yer almıştır. Ayrıca bu haklarla ilgili taraf devletlerin yükümlülükleri ve alması gereken önlemler de belirtilmiştir. Sözleşme'ye göre eğitimin hangi türde ve düzeyde olursa olsun doktrinde 4A kuralı (“nevcudiyet-availability”, “erişilebilirlik-accessibility”, “kabul edilebilirlik-acceptability” ve “uyarlanabilirlik-adaptability”) olarak ifade edilen ve aşağıda kısaca açıklanan dört özelliği taşıması gerekmektedir (Praneviciene ve Puraite, 2010):

- *Mevcudiyet.* Bu ilkeye göre, devlet asgari yaş sınırına kadar tüm çocuklara, güvenli ve uygun bir şekilde alt yapısı oluşturulmuş yeterli sayıda okulda, iyi yetişmiş öğretmenler aracılığıyla zorunlu, parasız ve nitelikli eğitim hizmetini sunmak zorundadır.

- *Erişilebilirlik.* Bu ilke devlete ekonomik yetersizlik, engelli olma, cinsiyet gibi nedenlere dayanan tüm ayrıcalıkları hukuksal ve yönetsel yollarla giderme yükümlülüğü yükler. Ayrıca eğitimin parasız ve fiziksel olarak erişilebilir olmasını gerekli kılar. Özetle bu ilkenin ayrımcılık yapmama, ekonomik erişilebilirlik ve fiziksel erişilebilirlik şeklinde üç boyutu bulunmaktadır.

- *Kabul Edilebilirlik.* Bu ilke devlete hem çocuklar ve aileleri hem de öğretmenleri tarafından kabul edilebilir içerikte ve yöntemlerle eğitim sunma yükümlülüğünü yükler. Aynı zamanda velilerin çocuklarına istedikleri eğitimi verme hakkının sınırlarını (nitelik, güvenlik ve sağlık gibi gerekçelerle) çizer.

- *Uyarlanabilirlik.* Bu ilke devlete çocuğun (özellikle azınlık, çalışan, engelli vemülteci olan)özel ihtiyaç ve yeteneklerine uygun eğitim sunma yükümlülüğü yükler. Başka bir ifadeyle eğitimin toplumun değişen ihtiyaçlarına ve öğrencilerin farklı kültürel ve toplumsal özelliklerine cevap verebilecek esneklikte olmasını önerir.

C. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde Eğitim Hakkı

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 28. ve 29. maddeleri çocukların eğitim hakkını düzenlemektedir. Bu maddelerdeki hükümler, eğitim hakkı ile ilgili İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26. maddesindeki ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 13. ve 14. maddelerindeki ilkeleri tekrar etmektedir. Ancak önceki uluslararası metinlerden farklı olarak ÇHS eğitim sisteminin yönetimi (m.28) ile eğitimin konusu (m.29) boyutlarını birbirinden ayırmıştır (Davila ve Naya, 2007).

Sözleşme'nin 28. maddesi taraf devletlere, çocuğun gelişimsel hakları kapsamında yer alan eğitim hakkına saygı gösterme, koruma ve bu hakkın gerekliliklerini karşılama yükümlülükleri ile birlikte bir eğitim sisteminin kurulmasını ve bu sisteme çocuğun erişmesini sağlama görevini de vermektedir. Söz konusu maddeye göre, taraf devletler eğitim hakkını fırsat eşitliğini sağlayarak gerçekleştirmeli, ilköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirmeli, ortaöğretim sistemini genel ve mesleki nitelikte olacak şekilde tüm çocuklara açık yapmalı, gerekli durumlarda öğrencilere maddi yardım sunmalıdır. Ayrıca yükseköğretim de yetenekleri doğrultusunda bütün öğrencilere açık hale getirilmeli ve eğitim göreceği alanlar ile meslek seçiminde rehberlik hizmeti sunulmalıdır. Bu maddede taraf devletlere öğrencilerin okullara düzenli bir şekilde devamının sağlanması ve okulu terk etme oranlarının düşürülmesi için önlemler alma ödevi de yüklemiştir. Okullarda disiplinin gerekli olduğu gerçeğinden hareketle taraf devletlere disiplinle ilgili uygulamaların çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır bir şekilde ve Sözleşme'ye uygun olarak yürütülmesini sağlamak amacıyla gerekli önlemleri alma sorumluluğu vermiştir. Sözleşme'de tüm taraf devletlere cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkı sunmak, çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel-teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla

uluslararası düzeyde işbirliğini güçlendirmeleri ve teşvik etmeleri yönünde çağrıda bulunulmuştur.

Sözleşmenin 29. maddesi, Sözleşme'nin özündeki değerleri desteklemekte ve korumaktadır. Bu madde, çocuğun haklarının ve doğuştan sahip olduğu onurunun 28. maddede tanınan eğitim hakkı ile ilişkilendirilerek nitel bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Ayrıca 29. madde çocuk odaklı, çocuk dostu ve çocuğa söz hakkı veren eğitim üzerinde ısrarla durmaktadır. Başka bir ifadeyle, bu maddede eğitimin amaçları sıralanırken insan hak ve özgürlüklerini savunan düzenlemelerin yer aldığı eğitim programlarının geliştirilmesinin önü açılmaktadır. Buna ek olarak, çağdaş eğitim ilkelerine dayanan eğitim sürecine duyulan ihtiyacın da altı çizilmektedir.

Sözleşme'nin 29. maddesine göre eğitim hakkı, çocuğa temel yaşam becerileri ile insan haklarına saygı duyma becerisini kazandıracak şekilde sunulmalıdır. Amaç çocuğun insan olmasından kaynaklanan onurunu korumasına, özsaygısını ve özgüvenini geliştirmesine yardımcı olmaktır. Ayrıca ulusal değerler ile özgür ve hoşgörülü bir toplumun desteklenmesi ve herhangi bir ayrımcılık ya da saygısızlık nedeniyle insan haklarının ihlal edilmemesi amaçlanmıştır (Davila ve Naya, 2007; Praneviciene ve Puraite, 2010).

D. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nde

Eğitim Hakkı

Kadınlara karşı ayrımcılıkla mücadele etmek için BM Genel Kurulu 7 Kasım 1967 tarihinde Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Bildirgesi'ni ilan etmiştir. Ancak bu Bildirge bağlayıcı bir nitelik taşımadığı için BM Genel Kurulu 18 Aralık 1979 tarihinde "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi"ni kabul etmiştir. Bu Sözleşme, kadınlara karşı cinsiyete dayalı olan her türlü ayrımcılığı ortadan kaldırmak; kadınları siyasal, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamda erkeklerle eşit konuma getirerek onların haklarını korumak amaçlarına yönelik olarak hazırlanan ve taraf devletler açısından bağlayıcı nitelik taşıyan bir belgedir. Bağlayıcı olduğu için taraf devletlerin bu Sözleşme'de belirtilen önlemleri alıp almadıklarını ve Sözleşme'nin gerektirdiği yasal düzenlemeleri ve toplumsal değişimleri gerçekleştirip gerçekleştirmediklerini denetlemek üzere "Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi" oluşturulmuştur (Belek Erşen, 2006). Sözleşme TBMM tarafından 11 Haziran 1985 tarihinde onaylanmış ve 4 Ekim 1985 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Kısacası BM tarafından 1979 yılında kabul edilen Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'ne Türkiye 1985 yılında taraf olmuştur.

Sözleşme'nin 10. ve 11. maddelerinde kadınların eğitim hakkı konusu düzenlenmiştir. Taraf devletlerin 10. madde kapsamındaki yükümlülükleri üç kategori altında değerlendirilebilir. Birinci yükümlülük eğitime erişim de kadın-erkek eşitliğinin sağlanmasıdır (m. 10). Buna göre taraf devletler eğitimde kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmalarını sağlamak üzere kadınlara okul öncesi, genel, teknik, mesleki ve yüksek öğretimde ve her çeşit mesleki eğitimde eşit şartları sağlanmakla yükümlü tutulmuştur. Ayrıca kadınların erkeklerle

aynı ders programlarından yararlanmaları, aynı sınavlara katılmaları, aynı düzeydeki niteliklere sahip öğretmenlere, okul bina ve araç-gereçlerine sahip olmaları sağlanmalı; burs ve diğer eğitim yardımlarından faydalanmaları için kadınlara erkeklerle eşit fırsatlar tanınmalıdır.

İkinci olarak, taraf devletler eğitim sisteminde toplumsal cinsiyet rolüne dayalı kalıpları ortadan kaldırmak yükümlülüğü altındadırlar (m. 10). Bu doğrultuda kadın ve erkeğin rolleriyle ilgili kalıplaşmış kavramların eğitimin her şekliinden ve kademesinden (özellikle ders kitaplarından ve okul programlarından) kaldırılması öngörülmüştür.

Taraf devletlerin üçüncü yükümlülüğü ise kadınlarla erkeklerin eğitim düzeyleri arasındaki farkın kapatılmasına çalışmaktır (m. 10). Bu yüzden kadınların da erkekler gibi okuma-yazma öğretimi programları dâhil, yetişkin eğitim programlarına sürekli olarak katılması sağlanmalıdır. Kız öğrencilerin okulu terk oranları düşürülmeli, okuldan ayrılmak zorunda kalan kadınlar için eğitim programları düzenlenmelidir. Hatta sportif faaliyetlere kadınların da erkekler gibi katılımı sağlanmalıdır. Kadınlara aile planlaması dâhil aile sağlığı ve refahı ile ilgili bilgiler öğretilmelidir.

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nin 11. maddesinde de kadınlara erkeklerle eşit istihdam ve çalışma hakkının sağlanması konusu düzenlenmiştir. Bu doğrultuda mesleki eğitim ve bilgi yenileme eğitiminden kadınların erkeklerle eşit olarak yararlanması sağlanmalıdır.

E. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde Eğitim Hakkı

Tam adı “İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” olan “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi” (AİHS), Avrupa Konseyi’ne (AK) üye devletlerin Dışişleri Bakanları tarafından, 4 Kasım 1950 tarihinde Roma’da imzalanmış ve on devletlerin onaylamasından sonra, 3 Eylül 1953’te yürürlüğe girmiştir. Türkiye 10 Mart 1954 tarihinde kabul ettiği bir kanun ile hukuksal bağlayıcılığa sahip olan bu Sözleşme’yi onaylamıştır (Kapani, 1996).

AİHS’nin özellikleri aşağıdaki gibi özetlenebilir (Alpkaya, 2004; Gemalmaz, 2001; Reisoğlu, 2001):

- AİHS’ndeki haklar ve özgürlükler dar kapsamlıdır. AİHS’nde sadece klasik (kişisel ve siyasal) haklara ve özgürlüklere yer verilmiştir. AİHS’nin kabulünden sonra, değişik tarihlerde Sözleşme’ye “Ek” olarak kabul edilmiş “Protokol”lerle, AİHS’nin düzenlediği hakların kapsamı genişletilmiştir

- AİHS’nde haklar ve özgürlükler olabildiğince geniş ve somut bir şekilde tanımlanarak, sınırları belirlenmiştir.

- AİHS’nin en önemli özelliği, kapsadığı hakların ve özgürlüklerin korunmasını sağlamak amacıyla getirdiği denetim mekanizmasıdır. AİHS’nin denetim mekanizmasındaki en önemli değişikliği 1 Kasım 1998 tarihinde yürürlüğe giren 11. Protokol getirmiştir. Bu değişiklikle, AİHS’nin öngördüğü denetim sistemi tek bir organa, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne” (AİHM) indirgenmiştir. AİHM, sürekli (tam zamanlı) olarak yargı görevini yerine getirmekle görevlendirilmiştir. Ayrıca, 11. Protokol gereği AİHS’ne taraf olan herhangi devlet, zorunlu olarak, AİHM’nin yargı yetkisini de tanımaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Sözleşme uyarınca taraf devletler Sözleşme'de açıklanmış olan hak ve özgürlükleri sağlama ve koruma konusunda hukuksal yükümlülük altına girmiştir. Görüldüğü gibi AİHS bağlayıcılıktan yoksun ilkeler bildirisi değildir; AİHS'de yer alan hakların uygulamada gerçekleşip gerçekleşmediği yargısal denetime tabi tutulmaktadır. AİHS'nin başarısında, getirdiği denetim mekanizmasına ek olarak, Sözleşme'nin evrensel değil bölgesel nitelik taşıması ve taraf devletlerin çoğulcu demokrasiyi benimsemiş ve aynı toplumsal değerlere sahip olması da etkili olmuştur (Kapani, 1953).

Eğitim hakkı AİHS'nin 1 Numaralı Ek Protokolü'nün 2. maddesinde düzenlenmiştir. 1 Numaralı Ek Protokol, AK tarafından 20 Mart 1952 tarihinde kabul edilmiştir. Türkiye bu Ek Protokol'ü 20 Mart 1952 tarihinde imzalamış ve 10 Mart 1954 tarihinde onaylamıştır. 1 Numaralı Ek Protokol 19 Mart 1954 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Belirtilen Ek Protokol'ün eğitim hakkını düzenleyen 2. maddesinde, Sözleşme'nin diğer maddelerine göre daha kısa, özlü ve genel ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. Bu madde uyarınca bireylere hem eğitim özgürlüğü hem de eğitim hakkı tanınmıştır. Bu hak çocuklar ve onları temsil eden anne ve babaları tarafından ileri sürülebilecektir. Ayrıca devletin, eğitim alanındaki yükümlülüklerini yerine getirirken anne ve babanın dini ve felsefi inançlarına saygılı olması gerektiği de belirtilmiştir.

Eğitim konusunu devletlerin eğitim sistemleri hakkındaki görüşlerini dikkate alarak düzenlemek AK için zor olmuştur; çünkü pek çok devlet herkese eğitim hakkı tanımada ve bu konuda sınırlanmamış bir yükümlülük üstlenmekte isteksiz davranmıştır (Taşkın, 2014). Bu nedenle Ek Protokol'ün ilgili hükmünde, “Hiç kimse eğitim hakkından yoksun bırakılamaz” (eğitim özgürlüğü) şeklinde negatif bir ifade kullanılmıştır. Öte yandan, eğitim hakkının incelenmesi ve kapsamının belirlenmesinde Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'nun ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararları büyük bir etkiye sahip olmuştur.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, AİHS'nin 1 Numaralı Protokolü'nün 2. maddesinin ihlalinin sadece, hakkın ırksal, ulusal ve diğer ayrımcı konular nedeniyle söz konusu olabileceğini açıkça belirtmiştir. Örneğin, *Timishev v. Russia* davasında Mahkeme eğitim hakkının kapsamını şöyle açıklamaktadır: Demokratik bir toplumda insan haklarının ilerlemesi için zorunlu olan eğitim hakkı, AİHS'nin 1 Numaralı Protokolü'nün 2. maddesinin 1. cümlesinin kısıtlayıcı şekilde yorumlanmasında önemli bir rol oynar; ancak böylesi bir yorum hükmün amacıyla bağdaşmaz. Bu kararın yanı sıra Mahkeme, *DH and Others v. Czech Republic* davasında 1 Numaralı Protokol'ün 2. maddesinin negatif ifadesine göre devlete, tüm çocuklar için ilk ve orta öğretimi sunma yükümlülüğünü yüklediğine karar vermiştir. 1 Numaralı Ek Protokol'ün 2. maddesinin 2. kısmıyla ilgili olarak Mahkeme'nin, taraf devletlerin eğitim sistemlerine müdahale etmemek ya da sistemlerini bozmamak amacıyla çocuğun anne ve babası tarafından eğitilme hakkını oldukça dar yorumlamak eğiliminde olduğu da söylenebilir. Özetle, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, eğitim hakkıyla ilgili (hakkında pek çok hüküm verdiği diğer insan haklarına göre) pek az karara imza atmıştır. Buna rağmen Mahkeme'nin eğitim hakkıyla ilgili yaklaşımı kesin ve açık bir şekilde ortaya çıkmıştır (Praneviciene ve Puraite, 2010).

F. Avrupa Sosyal Şartı'nda (Avrupa Sosyal Haklar Sözleşmesi) Eğitim Hakkı

Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, yukarıda da belirtildiği gibi sadece kişisel ve siyasal hakları güvence altına almış; sosyal ve ekonomik haklara yer vermemiştir. Bu eksikliği gidermek, daha açık bir deyişle eğitim hakkı, çalışma hakkı, örgütlenme hakkı, sosyal güvenlik hakkı, adil ücret hakkı gibi sosyal ve ekonomik hakları güvence altına almak üzere Avrupa Konseyi tarafından 18 Ekim 1961 tarihinde Avrupa Sosyal Şartı kabul edilmiştir. Avrupa Sosyal Şartı TBMM tarafından 7 Ağustos 1989'da onaylanmış; iki ay sonra da Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Avrupa Sosyal Şartı'nın 10. ve 15. maddelerinde eğitim hakkı bağlamında ücretsiz ilk ve orta öğretim, ücretsiz mesleğe yönlendirme hizmetleri, genel orta öğretim ve mesleki öğretim, yükseköğretim, sürekli ve mesleki öğretim, yabancıların eğitimi, engelli çocukların okula yerleştirilmesi, engelli kişilerin eğitimden ve mesleki öğretimden yararlanması konuları düzenlenmiştir.